

Artur Lis

„Historia państwa i prawa polskiego”

Wacław Uruszczak. Tom I: (966-1975), Wolters Kluwer Polska Sp. z o. o., Warszawa 2010, ss. 436.

Badacze historii prawa słusznie podkreślają, że prawo dzisiejsze stanowi tylko kolejny etap rozwoju prawa między dniem wczorajszym a jutrzejszym. W procesie tworzenia i stosowania prawa istnieje pewna ciągłość; nowe uregulowania powstają na fundamencie dawniejszych. Instytucje, które powstały w odległych czasach, stają się niejednokrotnie wzorem dla późniejszych uregulowań. Dawniej głównym celem nauk historyczno-prawnych było opisywanie i analiza instytucji i norm prawnych przeszłości. Następnie przedstawiano organiczną więź ustroju społecznego z państwowym i konfrontując normy prawne z praktyką w minionych czasach. Obecnie wiedza o dziejach instytucji prawnych wiąże się z analizą i syntezą przeszłych ustrojów społecznych związanych ze stosunkami gospodarczymi.

Prezentowany podręcznik akademicki pt. *Historia państwa i prawa polskiego*, został przygotowany przez prof. dr hab. Wacława Uruszczaka – kierownika Katedry Historii Prawa Polskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego. We wprowadzeniu do recenzowanej pracy (s. 15) autor zaznacza, iż „zaprezentowano w niej nowe ujęcie, oparte na własnych prze-

myśleniach i badaniach autora, zarówno co do podziału na okresy dziejowe, czyli periodyzacji, jak i w przedmiocie zakresu rzeczowego omawianej problematyki. Opracowanie to różni się istotnie od dotychczas dostępnych na rynku czytelnictwa podręczników akademickich do historii państwa (ustroju) i prawa polskiego. W szczególności dotyczy to ustroju politycznego, który przedstawiony został w oparciu o rekonstrukcję zasad ustrojowych dawnego państwa polskiego. Ujęcie to pozwoliło na wykazanie istotnej ciągłości w rozwoju polskiej państwowości. (...) Zawarty w niniejszej książce obraz instytucji ustrojowych i prawnych przedrozbiorowej Polski pokazany został – zgodnie z przekonaniem autora – rzetelnie i bez uprzedzeń charakterystycznych dla opracowań pisanych zgodnie z założeniami metodologii marksistowskiej, które do niedawna dominowały i nadal są obecne na polskim rynku czytelnictwa”.

Publikacja została podzielona na pięć rozdziałów. Rozdział I „Zagadnienia wstępne” stanowi: 1. Przedmiot historii państwa i prawa polskiego; 2. Historia dyscypliny; 3. Pojęcie państwa i prawa; 4. Periodyzacja historii państwa i prawa polskiego. Rozdział II zatytu-

łowany „Monarchia Piastowska (966-1370)” tworzy: 1. Geneza polskiej państwowości; 2. Charakterystyka ogólna; 3. Zasady ustrojowe; 4. Źródła prawa w monarchii piastowskiej; 5. Prawo sądowe. Rozdział III „Monarchia Andegawenów i Jagiellonów (1370-1572)” zawiera: 1. Charakterystykę epoki; 2. Zasady ustrojowe monarchii Andegawenów i Jagiellonów; 3. Źródła prawa. Rozdział IV pod tytułem „Rzeczpospolita Obojga Narodów (1569/1572-1795)” tworzą: 1. Powstanie Rzeczypospolitej – Unia Korony Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego w 1569 r.; 2. Charakterystyka ogólna; 3. Zasady ustrojowe; 4. Źródła prawa. Ostatni V rozdział „Sądownictwo i prawo sądowe w monarchii Andegawenów i Jagiellonów oraz w I Rzeczypospolitej (1370-1795)” – składa się z części: 1. Sądownictwa; 2. Organizacji sądów XIV-XVIII w.; 3. Postępowanie sądowe; 4. Prawo prywatne; 5. Prawo karne. Publikację kończy epilog „Rozbiory I Rzeczypospolitej. Przyczyny i skutki”. Przytoczone tytuły pokazują, że zawarta w Księdze problematyka jest różnorodna i bogata w swej treści. Poszczególne rozdziały pracy są ze sobą logicznie powiązane a ich zawartość jest uzasadniona. Wydaje się, że Wacław Uruszczak, metodologicznie próbował odwołać się do reguł dziewiętnastowiecznej historycznej szkoły pruskiej związanej powszechnie z Leopoldem von Ranke. Do dziś nie jesteśmy skłonni wyzwolić się z jej wpływu mimo kilku rewolucji naukowych: francuskiej szkoły „Annales” (Marc Bloch i Lucien Febvre), przez postmodernizm, na eko- i technonauce kończąc.

Na szczególną uwagę czytelnika zasługuje szereg zasad ustrojowych, jakie autor podręcznika wyabstrahował i które stanowią

kregosłup jego własnej wizji ustroju i prawa w I Rzeczypospolitej. W monarchii piastowskiej badacz ten wyróżnia: 1. Zasada monarchicznej formy rządu; 2. Zasada suwerenności państwa polskiego; 3. Zasada stratyfikacji społeczeństwa; 4. Zasada powiązania państwa i Kościoła katolickiego; 5. Zasada koncentracji władzy w osobie władcy; 6. Zasada personalizacji władzy państwowej; 7. Zasada hierarchicznej struktury urzędów państwowych; 8. Zasada rozporządzalności terytorium państwa przez władzę; 9. Zasada dziedziczności tronu; 10. Zasada ponoszenia ciężarów osobistych i majątkowych na rzecz państwa przez jego mieszkańców. Po śmierci Kazimierza Wielkiego w okresie monarchii Andegawenów i Jagiellonów uczony ten wymienia: 1. Zasada stanowo-korporacyjnego podziału społeczeństwa; 2. Zasada powiązania państwa i Kościoła katolickiego; 3. Zasada tolerancji religijnej; 4. Zasada suwerenności Korony Królestwa; 5. Zasada monarchiczno-arystokratycznej formy rządu; 6. Zasada ustroju parlamentarnego; 7. Zasada elekcyjności tronu; 8. Zasada nadrzędności prawa; 9. Zasada integralności terytorialnej Królestwa Polskiego; 10. Zasady podziału władzy państwowej i hierarchicznej struktury urzędów (król – urzędy – sejm); 11. Zasada zróżnicowanych obowiązków ludności w zakresie obronności i skarbowości; 12. Zasada samorządności. Periodyzację zamykają zasady ustrojowe Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569/1572-1795) tj. 1. Zasada podziału stanowego społeczeństwa; 2. Zasada wolności obywatelskich szlachty; 3. Zasada równości szlachty; 4. Zasada upośledzenia prawnego mieszczaństwa; 5. Zasada poddaństwa chłopów; 6. Zasada powiązania państwa i Kościoła katolickiego; 7. Zasada tolerancji religijnej

(pokoju religijnego); 8. Zasada poszanowania praw mniejszości etnicznych; 9. Zasada suwerenności (samowładności i niepodległości) Rzeczypospolitej; 10. Zasada suwerenności narodu szlacheckiego; 11. Zasada mieszanej (monarchiczno-republikańskiej) formy rządu; 12. Zasada jedności Rzeczypospolitej; 13. Zasada podziału władzy; 14. Zasada ustroju parlamentarnego; 15. Zasada elekcyjności tronu; 16. Zasada nadrzędności prawa (zasada praworządności); 17. Zasada poszanowania partykularnych odrębności prawnych prowincji i ziem; 18. Zasada odpowiedzialności głowy państwa (króla); 19. Zasady dożywotności i niepołączalności urzędów; 20. Zasada samorządności; 21. Zasada jednomyślności; 22. Prawo wolnego głosu i wolnego sprzeciwu (*liberum veto*); 23. Zasada wyboru sędziów. Wydaje się, iż przedmiotem debaty specjalistów powinny być reguły doboru i formułowania zasad, ich opis i ocena – co powtórzmy stanowi nowatorską koncepcję prof. Uruszcza. Czy autor nie poszedł zbyt daleko ustalając zasady ustrojowe dla monarchii piastowskiej, o których wiadomo, że ówczesi ich nie znali i nimi się nie posługiwali?

Wypada stwierdzić, że Autor dokonał dużego wysiłku badawczego, biorąc na warsztat znaczną ilość materiału. Wydobył z nich wiele interesujących informacji, które uporządkował i skomentował w pełni kompetentnie. W rezultacie recenzowana książka jest w dorobku literatury historyczno-prawnej pozycją cenną. Ogromną zaletą recenzowanej książki jest umiejętność prezentowania wiadomości w sposób, który pobudza czytelnika do samodzielnego analizowania jej fragmentów.

Należy w tym miejscu przyznać, iż niniejsza nota nie jest pierwszą prezentacją książki

profesora W. Uruszcza. Wspomnieć należy o krytycznej recenzji Jacka Matuszewskiego i Wojciecha Witkowskiego na łamach „Czasopisma Prawno-Historycznego” pt. „Podręcznik Profesora Wacława Uruszcza, *Historia państwa i prawa polskiego*. Tom I (966-1795), Warszawa 2010. Koncepcja i realizacja” (Tom LXIII – 2011 – Zeszyt 1). Uczeń ci już na wstępie swej recenzji wysoko ocenili omawiany podręcznik: „Podając się przedstawienia i oceny podręcznika prof. Uruszcza nie mamy najmniejszej wątpliwości, że dzieło przezeń przedstawione: *Historia państwa i prawa polskiego* zasługuje na baczną uwagę ze strony nie tylko historyków prawa. Zawiera bowiem całkowicie oryginalne ujęcie i łączy ogromne doświadczenie dydaktyczne Autora z ambicjami przedstawienia własnej wizji historii ustroju i prawa polskiego. Jeśli do tego dodamy żywą narrację, znakomity styl, staranne, a do tego tak potrzebne wyjaśnienia używanej bogato terminologii, brak mentorskiego traktowania czytelnika, to staje się oczywiste, że publikację tę można zaliczyć do znaczących osiągnięć prof. Wacława Uruszcza”.

W czasie czytania książki zauważyć można fragmenty, w których czuje się niedosyt (np. *zasada dziedziczności tronu*). Niestety nie zawsze oddane czytelnikom pojęcia stanowią zaktualizowany stan badań np. *zasada rozporządzalności terytorium państwa przez władcę* „błąd” wypada w zestawieniu z artykułem Janusza Bieniaka pt. *Powstanie księstwa opolsko-raciborskiego jako wyraz przekształcania się Polski w dzielnicową poliarchię* (w: *Sacra Silentii provincia: 800 lat powstania dziedzicznego księstwa opolskiego (1202-2002)*, pod red. Anny Pobóg-Lenartowicz, Opole 2003, s. 37-81).

Pomimo drobnych potknięć (błędy literowe, omyłki w datacji np. zajęcia Pomorza Gdańskiego przez Krzyżaków s. 38, czy powstania styczniowego s. 396) - publikacja charakteryzuje się dużą dozą edytorskiego profesjonalizmu. Na pozytywne podkreślenie zasługuje fakt posługiwania się w pracy bogatym i dobrze opanowanym warsztatem przypisów, cytatów i not wyjaśniających trudniejsze kwestie.

Zapewne wiele interesujących informacji znajdą tu również studenci wyższych uczelni, do których podręcznik ten jest adresowany, zwłaszcza dla studentów kierunków prawa i administracji, ale też historii ogólnej i politologii. Jest to opracowanie obok którego osoby zajmujące się wspomnianymi zagadnieniami nie mogą przejść obojętnie.

NOTA O AUTORZE

mgr Artur Lis, asystent w Katedrze Historii Prawa Instytutu Prawa Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Gospodarce KUL w Stalowej Woli. Zainteresowania naukowe: prawo administracyjne, historia prawa, informatyka.